

RJEČNIČKE, POSEBNO TERMINOLOŠKE OSOBINE »KRAGLSKOGA DALMATINA«

ZLATKO VINCE

I

Za francuske vladavine u Dalmaciji izlazile su u Zadru prve novine pisane našim jezikom u Hrvatskoj. Nisu to bile prve hrvatske novine. To je bio talijansko-hrvatski tjednik, tj. talijanske novine s hrvatskim prijevodom, što, dakako, nije isto.¹ Osim toga hrvatski prijevod ne obuhvaća čitav materijal talijanskog izvornika, nego tek ono što se smatralo kao najpotrebnije da se objavi širim slojevima za informaciju, kao što su: proglašeni naredbe, članci o političkim, posebno vojnim događajima, o poljoprivredi, hvalospjevi Napoleonu i sl. Kvantitativna nejednakost još je potencirana na štetu hrvatskoga teksta god. 1809, kada građansku upravu preuzima vojni guverner general Maureillan, te se hrvatski tekst još više skraćuje, a gotovo je sasvim reduciran god. 1810.

Pa ipak, i pored svih tih činjenica koje govore da je *Kraglski Dalmatin* (*Regio Dalmata*) tek običan i nepotpun prijevod talijanskoga teksta, valja reći da su se naši prevodioci prije više od stoljeća i po našli pred nelakim zadatkom da hrvatskosrpskim jezikom izraze ono što je bilo izrečeno u talijanskom izvorniku, makar u nespretnom i ropskom prevodilačkom obliku.

Dva su naša učenjaka izrekla o toj činjenici naoko suprotne sudove. Prof. Ivo Hergesić u knjizi *Hrvatske novine i časopisi do 1848* veli za hrvatski prijevod *Kraglskoga Dalmatina* da je »tako doslovan, da vrijeđa oko i uho, a pun je bizarnih kovanica«.² Prof. Grga Novak u raspravi »Pokret za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom«, govoreći o zaslugama prevodilaca *Kraglskoga Dalmatina*, ističe kako su oni »svojim prevodenjem sa talijanskoga na hrvatski jezik pokazali sposobnost i ljepotu toga jezika«.³

¹ Naziv je lista: *Il regio Dalmata. Kraglski Dalmatin*.

² Zagreb, Matica hrvatska 1936, str. 25.

³ *Rad JAZU*, 1940, knj. 269. Prof. Novak doslovno veli: »Ipak je jedna neosporna zasluga »Kraljskog Dalmatina« za naš narod. On je, iako mu nije bila to ni svrha ni zadaća, kroz pune četiri godine izlazio na hrvatskom jeziku i tako

Sve nam to govori o tome da bi bilo zanimljivo malo potanje ogledati taj prvi hrvatski novinski jezik, analizirati leksik i terminologiju i pokazati pred kakvim su se sve teškoćama nalazili prevodioci pri svome nimalo zahvalnom i nimalo lakom poslu. Prof. P. Karlič u svojoj knjizi o *Kraljskom Dalmatinu* osvrće se na hrvatskosrpski jezik toga tjednika sasvim ukratko, tek s nekoliko rečenica.⁴

Kraljski Dalmatin izlazio je od 12. srpnja 1806. do 1. travnja 1810. najprije subotom, kasnije petkom, a potkraj raznoliko. Tiskao se u »utistaoniczi« A. L. Battare u Zadru na osam stranica. Svaka je stranica bila razdijeljena na dva stupca: prvi talijanski, a drugi »arvazki« (u talijanskom tekstu »illirico«). List je uređivao B. Benincasa, glavar javne nastave u glavnoj upravi za Dalmaciju (do br. 35 od 4. IX 1809), kako je to dokazao Šime Urlič u polemici s Petrom Karličem.⁵ Hrvatski je tekst prijevod talijanskoga. Izuzetno se tek postupalo obratno, te se hrvatski tekst prevodio na talijanski.⁶

Civilni upravitelj Dalmacije Dandolo nije lako mogao naći čovjeka koji bi dobro poznao i hrvatski i talijanski jezik. Obratio se pismom na fra Andriju Dorotića, franjevačkog provincijala, da bi mu pomogao u pronalaženju pogodne osobe za prevođenje talijanskog teksta na naš jezik. Dandolo je pisao i dominikancu Nikoli Dominku Budroviću i zamolio za pomoć upravo njega jer je on osoba »koja uz mnoge druge vrline ima i tu da poznaje oba jezika«⁷ pa bi

davao mogućnosti, da se naš jezik čita ne samo po samostanima i u Kačićevim pjesmama, nego da se po njemu doznaju i svjetski i domaći događaji, da se dakle pokaže kao posve prikladan za svaki dnevni izražaj i poslovanje. I upravo u tom a i jedino u tom zasluga je »Kraljskog Dalmatina« a i onih ljudi, što su, makar to činili kao državni namještenici, opet svojim prevođenjem sa talijanskog na hrvatski jezik pokazali sposobnost i ljepotu tog jezika. To su fra Andrija Kadčić, dr. Nikola Sandri, dominikanac Budrović i fra Paško Jukić«.

⁴ Dr. Petar Karlič, *Kraljski Dalmatin (1806.—1810)*, Zadar, Matica dalmatinska 1912, str. 160.

⁵ Š. Urlič, B. Benincasa, urednik »Kraljskog Dalmatina«, *Nastavni vjesnik* XXV/1917, sv. 6, str. 337—349; Urlič, »Još dvije tri riječi o B. Benincasi, uredniku »Kraljskog Dalmatina«, *ibid.* 1918, sv. 6, str. 360—368; »Prve hrvatske novine u Dalmaciji«, *Narodni list*, 1804, br. 2, str. 1-2; M. Breyer, »*Il Regio Dalmata — Kraljski Dalmatin*, Vijesti iz Slavenskog knjiž. antikvarijata«, *Katalog XIV, 1909*; P. Karlič, »Je li Benincasa bio urednik Kraljskog Dalmatina«, *Nastavni vjesnik* 1917, sv. 6, str. 350—356; P. Karlič, »Ponovno je li Benincasa bio urednik Kraljskog Dalmatina?«, *Nastavni vjesnik* 1918, sv. 6, str. 368—374; *Hrvatska enciklopedija*, Zagreb 1940, sv. 2, str. 391.

⁶ U br. 8. godina 1806, na str. 59, navodi se takav sastav koji je preveden na talijanski, dakle izuzetno od uobičajene prakse, s ovim talijanskim komentarom: »Per un caso unico, ecco il seguente testo Italiano, non già un originale, ma un fedele traduzione dal testo Ilirico qui di contro, che è l'originale. Si è voluto lasciare alla traduzione tutta l'aria esotica che ha, per servire alla fedeltà. Il lettore Italiano sarà colpito da una certa grandiloquenza, che indica il vicino Oriente: siccome il Dalmatino sarà stato commosso dall'energia del sentimento nella maestosa lingua si bene espresso.«

⁷ Karlič, *Kraljski Dalmatin*, str. 37.

mogao, barem za neko vrijeme, preuzeti prevođenje. Dorotić je uskoro javio Dandolu da je za prijevod novoga političkog lista odabrao o. Paška Jukića, rodom iz Živogošća, koji je stanovao u samostanu sv. Frane u Zadru, ali je Jukić već 7. listopada 1806. umro. Nakon smrti toga prvog prevodioca *Kraglskog Dalmatina* ponudio se, zbog hitnih potreba, Budrović⁸ kao prevodilac. U pismu Dandolu on ističe kako je težio da se što bolje upozna sa svojim materinskim jezikom te se nada da će moći udovoljiti povjerenoj dužnosti, to više što je stekao u tome znanje češćim pučkim propovijedima.

Vjerojatno je u poslu katkada pomagao Budroviću, možda za Budrovićeve odsutnosti, i odvjetnik Nikola Sandrić (Nicolò Sandri), rođeni Zadrani. On je još i za austrijske vlade u Dalmaciji, i kasnije francuske, bio tumač i prevodilac. Uz spomenute prevodioce navodi se još i Andrija Kadčić, profesor moralke u Zmajevičevu glagoljaškom sjemeništu u Zadru. Potkraj izlaza lista Budrović i Sandri, uz prevođenje, vjerojatno pomažu i pri uređivanju lista.⁹

II

Kako u Dalmaciji (pa i uopće u Hrvatskoj) nije bilo nijednoga »lista razrednoga« (»oliti fogliho periodico«), nije dakle bilo lako »talijansko skazanje« prenositi na slavni »arvazki jezik«, ali se isticala korist od toga ne samo za one koji ne znaju drugoga jezika nego i za sve koji se vole služiti svojim jezikom: »Bichie poisti naćin onno taliansko skazagne prineseno u slovuni Arvazki jezik, za vechiu lasnost, ne samo onni koji drughe jezike neposiduju, dalli onni isti kojij vechie gliube sluxitse svojim materinim govoregnem, negho Talianskim«.¹⁰

Prvih osam brojeva *K. D.* tiskano je u nakladi od 500 primjeka, a deveti broj već u 600. Želja je bila Dandolova da se taj broj poveća na 1000 istisaka. Dakako, list su vjerojatno čitali tek župnici ili koji službenik, a narod je direktno imao od toga malo koristi. Uostalom, na više se mjesta u tekstu i pozivaju župnici da svojim seljanima rastumače pojedini proglašenja, naredbu ili poziv.

Može se čak pretpostaviti i to da je i domaćim hrvatskim i srpskim učenicima bilo lakše čitati talijanski tekst nego hrvatski,

⁸ Nikola Dominik Budrović, čakavac je s otoka Hvara, rođen 1765. u Starom Gradu. Kao profesor prava u zadarskom sjemeništu bio je na glasu kao pravnik, teolog i propovjednik na narodnom jeziku. Skupljao je i hrvatske narodne pjesme. Sudjelovao je i kao član pravopisne komisije u Zadru godine 1820. Usp. i Z. Vince. »Rad pravopisne komisije u Zadru godine 1820«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, knj. I.

⁹ V. Maštrović, *Jadertina croatica* II, str. 5.

¹⁰ *Kraglski Dalmatin* 1806, br. 1, str. 2.

pa su se možda doista pretežno upravo njime i služili. Ipak, u 10. broju 1806. prevode se na naš jezik neke upute što su prije bile štampane samo talijanski, te se veli: »Ovo činimo zasto niki arcuni, i nika razmisgljenja pripotribita kojase nahode u jeziku Italiaskomu moglobi biti alli da ne budu razumglieni alli da Budu zlo istumaceni od onizih, koji ne razumidu nego slovinski jezik«. ¹¹ Dakle, pretpostavlja se da će ipak biti lakši za razumijevanje prevedeni tekst!

Na probleme pri prevodenju talijanskog teksta ukazuje se već u prvom broju lista. Taj je dio tiskan samo talijanskim jezikom:

»La maestosà antica lingua Illirica, conservando il carattere delle prime sue forme, e rimanendo sempre ne'modi suoi molto diversa dalle altre lingue regnanti in Europa, manca di quella considerabile quantità di termini e frasi, con cui la progressione dei lumi ed invenzioni, e lo sviluppo analitico delle idee hanno arricchito quelle altre. Costretta perciò a sostituire una perifrasi a una parola, e un prolisso giro a una breve espressione, porta necessariamente più in lungo il suo testo, e non può combinare coll'italiano nella estension dello spazio.

Da questa materiale osservazione chi sa che non nasca in qualcheuno dei parecchi dotti ed ingegnosi Dalmati, coltivatori della lor madre-lingua, il pensiero di adottare a poco a poco questa parte di linguaggio nuovo nella loro favella, ammettendo, previa spiegazione, i termini tecnici di cariche, usi, istituzioni e cose; e alle idee primitive, costanti, e poco maneggiabili delle madri-lingue aggiungendo le maniere pieghevoli e precise delle più artificiali moderne lingue fiorenti?« ¹²

Tekstovi u *K. D.* donosili su doista mnoštvo pojmova iz vrlo različitih oblasti, za što u našem jeziku nije bilo gotovih riječi. Pogotovu nije bila izrađena naša terminologija. Iako je *K. D.* bio službeno glasilo, ipak se, pored najčešćih službenih vijesti i oglasa, referiranja o Napoleonovim pobjedama i glorificiranja, nalazi u listu dosta građe i o drugim materijalnim i kulturnim pitanjima, pogotovu o gradnji putova, o čuvanju i gajenju šuma, o agrarnoj reformi (seljaci su postali gospodarima zemlje koju obrađuju), o stočarstvu, o administraciji, prosvjeti, nižim i višim školama, trgovini, o demografskim problemima u vezi sa slabim iskorišćivanjem zemljišta, o sudovanju, a nalazi se tu i pokoja vijest iz raznih drugih područja društvenoga i kulturnoga života što ga je francuska vlada htjela podići i u Dalmaciji. ¹³

Dakako, nije bilo lako prevodiocima analogno prevesti tekst iz svih tih područja o kojima se raspravljalo u listu, kako se to pret-

¹¹ O. c., str. 57.

¹² O. c., str. 8.

¹³ Hergešić, o. c., str. 29.

postavlja i u citiranom talijanskom tekstu. Ali trebalo je ipak dužnost izvršiti, pa makar se i ne našle najzgodnije riječi i najadekvatniji izrazi.

Da spomenem tek neka područja i neke termine koji dolaze u listu.

Iz područja sudstva, administracije i politike navode se i ovi termini: *pristoglie od uljudnosti* »corpo politico«, *pristoglie od itroprovvnosti* »corpo civile giudiziario«, *upravglienicza* »amministrazione comunale«; *skrovitnik, otajnik, tajnik*, »segretario«, *zakoniteglni* »legislativo«, *vladiteglni* »amministrativo«, *pristoglie* »magistrato«, *cuchia od pokaragna*, »casa di forza«, *pozov* »appello«, *prigledateglstvo* »ispettorato«, *pristoglie itropriloxito* »il corpo politico«, *sluxitegl* »ministro«, *sreditegl* »amministratore«, *odredienik, odrednik* »deputato«, *lexaj* »protocollo«, *odregegnie* »commissione«, *svarhustojnik, parvostolnik* »presidente«, *vladoznagnie* »politica«, *prolazna kniga* »passaporto«, *setedna vladoznagna* »economia politica«.

Trebalo je naći izraze i iz područja školstva, prosvjete: *narodno uzdignutje* »nazionale educazione«, *učimiste* »ginnasio«, *mudroznanac* »filosofo«, *lipi zanati* »belle arti«, *mudrokuznik* »letterato«, *kniznoskupstina* »accademia«, *naučitegl* »dottor«, *dillovagnie od razabranja* »operazioni dell'Aritmetica«, *liposlovka* »rettorica«, iz agrikulturne: *radipoglstvo, texastvo* »agricoltura«, *podobrenie* »miglioramento«, *pogliopomglik* »agronomo«, *izhitritegl, izna-ssaocz* »ingegnere«, *mladica narodgliva* »pianta fruttifera«, *stablogojnik, vochedizje, plodogoj, sadovochie, rasadje, pepinieriste* »pepiniere«, *sadivočnik* »pepinierista«, *texnik* »coltivatore«, *tereagne* »agricoltura«, *zemglia restuchia* »terra vegetabile«; iz umjetnosti, muzike: *skladnoglassie* »harmonia«, *pivosloanicza* »opera in musica«, *prikazaliste* »teatro«; bankarstva, kapitalizma: *pienezniča* »zecca«, *dobitak* »interesse«, *glavnica* »capitale«, *prokontagne* »liquidazione«, *uvjeritegl* »creditore«, *uvjerstvo* »credito«, *sluxitegl nad haznozorie* »ministro delle finanze«, *zaduaxnik* »creditore«, *aznik* »tesoriere«, *uzna* »finanza«, *glaunik* »il capitalista«, *aznik sridgni* »cassiere centrale«, *naredbenik od dohodkaa i blaga* »ministro delle finanze e del tesoro«; narodnoga zdravlja, medicine: *ospizze naravske* »vajuolo naturale«, *kravji navartak, kravji gnoj* »vaccino«, *glavar kravje navarnitegl* »vaccinatore«, i sl.

Kako se vidi iz citiranih riječi i termina, prevodilac je upotrijebio više naziva za pojmove koji nisu bili u općoj upotrebi. Pojedini pojmovi tek su ulazili u upotrebu, no autori žele da termini za njih budu samo domaći. Njihov je jezični pogled puristički zaoštren.

To je radio prevodilac u duhu vremena i po tradiciji naših leksikografa, možda i zadarskog leksikografa Tanclingera koji u predgo-

voru svoga rukopisnog izdanja (1679) veli: »Sedam i veće lit, ne s malom pomnjom i nastojanjem, obratih moje mladosti za protomačiti ovi prožvak od talijanskoga jezika u naš hrvatski i slovinski jezik, a to je ne sprok inoga uzroka nego sprok pohabe našega slovinskoga ili hrvatskoga jezika, koja raste kako ljulj meju pšenicom u ove dalmatinske krajeve po načinu tomu, da ne umide veće Hrvat čovik svoju rič izreći čistim naravskim slovinskim jezikom, ako nju ne hoteći s italijanskom besidom ne pomieša ili pomrsi...«¹⁴

Svakako, u prijevodu K. D. zapažamo svjesnu i ustrajnu brigu da se sve strane riječi prevedu. Otuda prijevodi riječi kao što su: »politički« (*ugludni*), »administrativan« (*vladiteljni*), »legislativan« (*zakoniteljni*), »magistratura« (*pristoglie*), »fizički« (*dilorukni*), »moralni« (*dilodusan*), »intelektualan« (*dilorazuman*), »sekretar« (*otajnik, tajnik, skrovník*) itd. Budroviću i drugim prevodiocima činilo se — kao i Tanclingeru — da se u svakoj riječi mora pokazati kako za svaki pojam imamo svoju riječ. To je ono nastojanje što ga je prof. Skok karakterizirao kao »lingvistički patriotizam«.¹⁵ Razumije se da su zbog toga nastale takve kovanice koje su daleko od osnovnih pravila naše tvorbe riječi. Dovoljno je tek letimično pogledati izneseni materijal da se u to uvjerimo.

Često prevodilac jednostavno prevodi talijansku riječ, kalkira je¹⁶ (»monte di pietà« = *planina od milinja*, »collegio«-»convitto« = *zbornoučionica-odhranica*, »casa di forza« = *kuća od pokaranja*, »filantropo« = *ljudoljubnik*, »belle arti« = *lipi zanati*).

Kako se terminologija tek stvarala, razumije se da ne može biti ni govora o jezičnoj određenosti, termini se miješaju, zamjenjuju. Prevodilac pojedini naziv za kakav pojam često varira sa sličnim nazivima: »segretario« prevodi, kako smo prikazali, sa: *otajnik, tajnik, skrovník*; »membro« = *druženik, udo*; »agricoltura« = *radipoglstvo, radipolje, texastvo, texanje*; »presidente« = *svarhustojnik, parvostolnik, upravitegl*; »pepiniere« = *vochedizje, plodogoj, sadovochje, rasadje*; »pepinierista« = *stablogojnik, sadovochnik*; »vaccino« = *kravji navartak, kravji gnoj*; »politica« = *vladoznanje, uljudnost*; »rivoluzione« = *prikovrachenje, uzbunjenje*; »ministro« = *poslenik, naredbenik, sluxitelj*; »circo stanza« = *okolostanza, okolostovka, okolobstina*. Prevodilac upotrebljava npr. riječ *tišina* u značenju »mir«: *tiscina opchiena* »tranquillità generale«, on još dakle ne diferencira značenja ovih dviju sličnih riječi ali ne i istoga značenja itd.

¹⁴ T. Matić, »Prva redakcija Tanclingerova Rječnika«, Rad JAZU, knj. 293.

¹⁵ *Jezič* 1952—1953, str. 37.

¹⁶ Isp. npr. V. Vinja, »Calque linguistique u hrvatskom jeziku Marka Marulića«, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, 1951.

U leksiku možemo naći i više turcizama ili riječi koje su nam došle preko turskoga jezika: *dernek*, *pazar*, *testir*, *mukte*, *harač*, *aznik* »tesoriere«, *azna* »finanza«, »cassa«, *kalauz* »scorta«, *hesap* »conto«, »cassiere«.

Ima manji broj riječi što se ne prevode i ne kalkiraju, nego se ostavljaju približno u liku kakav je u talijanskom tekstu: *pasaporat*, ali na nekim mjestima upotrebljava i riječ: *prolazna knjiga*, *proklam* (ali i *razglas*), uzima riječ *pedipsa*, *suplika* »petizione«, *kolunel* »colonello«, *oficir* »ufficiale«, *prokontagne* »liquidazione«, »conto«, *prokontati* »liquidare«, ali takve su riječi rijetke i na nekim su mjestima zamijenjene ipak prevedenima.

Da bih pokazao kakvim se leksikom služe pisci našega prvoga novinskog jezika u Hrvatskoj, donosim abecednim redom više riječi odnosno termina:

Azna »finanza« I, 25, 197,^{16a} *aznik* »tesoriere«, »cassiere« II, 7, 56, I, 13, 39;

Bdenliv »attivo« I, 3, 24, *bez jednomirje* »sproporzionato« I, 11, 82, *bezime* »cognome« I, 13, 100, *bilig* »segno« I, 7, 57, *bittie* »esistenza« I, 11, 83, *bogostovje* »religione« I, 2, 12, *burgnia strana* »parte di settentrione« I, 17, 129;

Chiutjenje »sentimento« III, 14, 12;

Clagnak »articolo«, I, 15, 115, *clagnie parvascgnie* »punti principali« I, 15, 117;

Dalečina »distanza« I, 15, 116, *dan imenie* »giorno onomastico« I, 6, *dillodussan* »morale« I, 2, 10, *dilloducie* »(la) morale« I, 3, 23; *dilloispraunost* isto I, 10, 78, *dillorazuman* »intellettuale« I, 2, 10, *dillorukni* »fisico« I, 2, 10, *dillovagna od razabranja* »operazioni dell'Arithmetica« I, 12, 154, *dobitak* »interesse« I, 11, 90, *dobitnik* »vincitore« I, 15, 114, *dobiveni* »vinto« I, 15, 114, *dobročinacz* »benefattore« I, 16, 122, *dobrovojacz* »volontiere« IV, 31, 223, *dogovoritegl* »parlamentario« IV, 33, 243, *Dom od pozvagna* »corte d'appello« II, 11, 82, *druvbenik* »membro« I, 3, 18, *duscevnost* »conscienza« I, 3, 21, *dvor od pomarsegna* »corte di cassazione« IV, 3, 20, *dvornicza* »sala« I, 1, 6, *dvoumno* »vagamente« I, 11, 81;

Ghlednik »ispettore« I, 17, 129, *glavar kravje navarnitegl* »vaccinatore« I, 21, 168, *glavnizza* »capitale« I, 24, 188, *glaunik* »il capitalista« I, 7, 61, *gledaocz opchieni* »ispettore generale« I, 17, 123, *gliubocovik*, *gliudogliubovnik* »filantropo« I, 19, 147, IV, 14, 107, *gliuboxelni* »geloso« I, 3, 21, *gliudoskup* »società« I, 21, 163, *gliudskodignni* »umano« I, 15, 113, *godisbeni* »annuo« I, 16, 122, *goiscte* »semenzajo« IV, 3, 19, *Gospoditegl* »Monsignore« I, 6, 141, *gostobolnicza* »(l')ospitale«;

^{16a} Rimski broj I označuje 1806. god. K. D. (II-1807, III-1808, IV-1809), prvi arapski broj stranicu, a drugi redak u kojemu se nalazi citirana riječ.

Harač »tributo« I, 19, 145, *harač od poklona* »tributo d'ossequio« I, 6, 47, *hesap* »conto« I, 19, 153, *hitrina* »industria« I, 12, 160, *hitropamet* »genio« II, 43, 342, *hitroslovje* »eloquenza« I, 10, 74, *hitrosloveno* »eloquentemente« I, 7, 54, *hrebje* »zocco« I, 21, 167;

Izhitritegl »ingegnere« II, 9, 65, *iznassaoč* isto I, 15, 118, *jednakomirje* (*jednomirje*) »equilibrio« I, 11, 83;

Kakojstvo »qualità« I, 15, 118, *kalauz* »scorta« IV, 2, 16, *kip* »individuo« I, 19, 148, *klačarda* »breccia« I, 7, 51, *knigonos* »corriere« II, 1, 7, *knigoskupstina* »Accademia« I, 19, 147, *knigoučioničza* »gimnasio« II, 25, 193, *knigomudrie* »letteratura« I, 1, 2, *kolikojstvo* »quantità«, *kravji navartak* (*kravji gnoj*) »vaccino« I, 21, 168, *kuchia od miligna* »casa di pietà«, *kuchia od milosschie* isto I, 16, 122;

Lexaj »bolletino« I, 11, 91, »protocollo« I, 13, 102, *lexaj zakonaa* »bolletino delle leggi«, *lipi zanati* »belle arti« I, 19, 145, *liposlovka* »rettorica« I, 12, 154;

Martva platja »pensione« IV, 31, 224, *millochidnost* »filantropia« I, 2, 11, *miraç* »possidente« I, 14, 112, *mirnost* »tranquillità« IV, 27, 197, *mistgliv* »locale« I, 15, 118, *mistodarxitegl* »tenente maresciallo« IV, 32, 231, *mladica narodgliva* »pianta fruttifera« I, 16, 123, *mudracz gradski* »savio municipale« I, 13, 103, *mudroknianik* »letterato« I, 19, 147, *mudroskupstina* »accademia« II, 13, 100, *mudroznaacz* »filosofo« I, 19, 145;

Nadlagati »superare« I, 8, 62, *nadostavak* »appendice« I, 15, 113, *nadskočitegl* »oppressore« I, 7, 49, *nadstojništvo* »commissione« I, 6, 46, *naglochiuchienje* »passione« I, 10, 78, *nagloganuchie* »entusiasmo« I, 12, 150, *naglomiscglienje* »progetto« II, 21, 164, *namisgliegnie* »progetto« IV, 31, 223, *namistegne* »posizione« IV, 33, 139, *naravno znagne* — »storia naturale« I, 18, 142, *naredbenik* »ministro« IV, 1, 8, *naredbenik od dohodkaa i blaga* »ministro delle finanze e del tesoro« IV, 7, 56, *naredbenstvo* »commissione« I, 6, 45, *narednost* »istituto« I, 13, 103, *narodno uzdignutje* »nazionale educazione« I, 13, 103, *naskočegne* »oppressione« I, 3, 23, *naučegnie opchieno* »istruzione pubblica« I, 16, 122, *naučitegl* »dottor« I, 17, 129, *nazoran* »vigile« I, 3, 24, *neismislen* »estemporaneo« I, 3, 23, *nekajelnost* »malcontento« I, 7, 57, *nepodobrosti* »assurdità« I, 7, 57, *neprividgliv* »estemporaneo« I, 3, 22, *neumigne* »ignoranza« IV, 17, 126, *neustarglieno* »con impazienza« IV, 5, 36, *neutexen* »incolto« I, 13, 103;

Obchiena miloschia »pubblica pietà« I, 16, 121, *obsluxegne* »adempimento« I, 3, 23, *obistinivati* »assicurare« I, 13, 98, *objaçagne* »rinforzo« I, 15, 113, *obluk* »arco« I, 22, 80, *obsluxegne* »esecuzione« I, 15, 117, *obstojanje* »circostanza« I, 11, 82, *očitovagnie* »pubblicazione« I, 15, 115, *odhiglienje* »assenza« I, 9, 65, *odprava* »spedizione« I, 25, 200, *odrednik* »membro« I, 15, 117, *odregegnie* »commissione« I, 14, 112, (»progetto« I, 15, 113, »terminazione« I, 15, 115),

odresten »adulto« I, 16, 123, odverxegne »rinuncia« I, 11, 82, oghagn hitroruk »fuochi artificiali« II, 33, 264, oglobnik »tirano« I, 12, 160, ohragnegne »protezione« IV, 23, 176, olinovati »rallentare« I, 3, 23, okolobstina »circostanza« I, 14, 112, okolostanza »circostanza« IV, 3, 18, okolostovka isto I, 12, 160, oniçtoxenje »deperimento« I, 3, 23, opaza »avvertenza« IV, 11, 84, opchieni nauk »pubblica istruzione« I, 12, 161, opravitegl »agente« I, 13, 100, opritigliegnie »concime« I, 7, 51, osina »ombra« I, 11, 83, ospizze naravske »vajuolo naturale« I, 21, 108, ossustegnie »desecamento« I, 14, 112, ostavgliegne »lascito« I, 16, 122, otajnik (tajnik) »segretario« I, 2, 15, oznagnegne »avviso« I, 12, 161;

Parvostojnik »presidente« (»vice presidente«) I, 13, 103, parvinnacz »priore« I, 13, 103, pengha »il quadro« I, 11, 85, pernik »penello« I, 3, 17, pisnik »descrittore« I, 7, 58, pivosloxnicza »opera in musica« I, 7, 52, plodogoja »pepiniere«, pobignutje »emigrazione« III, 3, 28, pod jednim aerem çestitum »sotto un clima felice« I, 13, 103, podobregnie »miglioramento« I, 14, 112, pogliana »piazza« I, 16, 121, pogliopomnik »agronomo« I, 14, 112, pomarsen »abolito« IV, 5, 34, pomglivacz »amministratore« I, 13, 103, ponoviocz »restauratore« I, 13, 103, poslenik iznutregni »ministro dell'Interno« I, 14, 112, posti od Pravde i od Vladagnia »poteri giudiziari e politici« I, 3, 21, postavak »sistema« I, 11, 83, potaknutje »suggerimento« I, 27, 215, potopnicza »margotta« I, 16, 123, pozov »appello« I, 3, 21, prava od agaluka »diritto feudale« IV, 1, 2, pratex »bagaglio« I, 19, 151, pridagne »capitolazione« I, 24, 190, prikladateglstvo »ispettorato« I, 3, 23, prighledan »remarcabile« I, 11, 82, prignutje »genio« I, 19, 147, prigovor »dialogo« I, 11, 84, prigrabljegne »usurpazione« I, 11, 82, prihinitegl »defraudatore« I, 24, 189, prikazaliste »teatro« I, 7, 52, prikladegne »comparazione« IV, 15, 114, prikovrachiegne »rivoluzione« I, 6, 47, prikovrachen »rovinato« I, 8, 62, prilika »ritratto« I, 18, 137, prinadlexagne »rapporto« I, 11, 82, prinaprava »riforma« I, 25, 193, prislizagne »confederazione« I, 11, 81, pristoglie itropriloxito »il corpo politico« I, 3, 24, pristoglie »magistratura« I, 29, pristoglie od mira »tribunale di pace« I, 25, 193, pristoglie od parvoga uticagnia »tribunale di prima istanza« I, 14, 112, pristoglie od pozova (pozvagnia) »consigliere d'appello« I, 2, 14, pristoglie od ugljudnosti »corpo politico« I, 1, 5, pristupgliegne »trasgressione« I, 13, 99, (*violazione« IV, 33, 242), prissastje »arrivo« I, 17, 129, prisexba »giuramento« IV, 1, 1, pristupitegl »contravventore« IV, 39, 297, pritexegne »preponderanza« I, 11, 83, pritisnutje »stampo« I, 11, 84, privrachiegne »disordine« IV, 11, 81, prolaxna knjicha (prolazna kniga) »passaporto« I, 13, 99, prominutje »modificazione« I, 3, 22, promisal »interesse« I, 11, 83, prositegl »petente« I, 13, 102, prosli-

gegnie »continuazione« I, 14, 112, *prosvitgliegne* »illuminazione« I, 18, 143, *prozvagne* »titolo«, *pruxai* »estratto« I, 9, 62;

Rasutje »spopolazione« III, 3, 26, *razabragne* »meditazione« I, 11, 81, *razglas* »proclama« I, 7, 54, *razvarxegne* »sciolta« I, 11, 81, *redovagnie* »uffizio« I, 3, 21, *robnik* »prigioniere« IV, 25, 185;

Sadivochnik »pepinierista« I, 17, 123, *sadovochie* »pepiniere« I, 17, 123, *sagrada* »edifizio« I, 11, 82, *samicza* »paglione« I, 7, 49, *samokupaocz* »monopolista« IV, 39, 297, *samovladagnie* »sovranità« IV, 25, 186, *saplun* »sapone« IV, 17, 126, *saraniscte od mudrosti* »seminario della scienza« I, 6, 48, *scjator opchieni* »quartiere generale« IV, 31, 227, *scjedna vladoznagna* »economia politica« IV, 3, 26, *scjednik* »eonomo« IV, 16, 122, *scitie* »protezione« I, 11, 83, *sfadgnia* »conflitto« I, 11, 83, *simo i tamo* »quà e là« I, 19, 145, *skazagnie* »storia« I, 11, 81, *skazagnie naravno* »storia naturale« I, 17, 129, *skladnoglasiie* »armonia« I, 6, 47, *skladnost* »organizzazione« I, 14, 112, *skladnoudaragne* »concerto« II, 43, 341 (»orchestra« I, 22, 172), *skrignia kraglska* »regia cassa« I, 15, 118, *skončagnie* »consumo« I, 19, 148, *skorup* »superficie« IV, 3, 17, *skrovnik, skrovitnik* »segretario« I, 13, 99, *skupgliegne* »convocazione« I, 12, 161, *slatkogovor* »eloquenza« II, 25, 196, *slobodsctina* »franchigia« IV, 39, 290, *slovotistctje* »stampa« I, 7, 57, *sloxnoredie* »organizzazione« I, 18, 138, *sluxitegl od inostranski posala* »ministro degli affari esteri« I, 6, 46, *sluxitegl nad haznozorie* »ministro delle finanze« I, 11, 91, *sluxitegl podpunomoguch* »ministro plenipotenziario« II, 41, 333, *spivalički* »poetico« I, 11, 84, *sreditegl* »amministratore« I, 7, 60, *sriditelno* »centrale« I, 13, 100, *stablogojnik* »pepiniere«, *stajnicza* »camera« I, 14, 112, *stanovistje* »fermezza« I, 6, 47, *steditelstvo* »amministrazione« I, 11, 83, *stoini grad* »(la) capitale« I, 2, 9, *straxa od kipa* »guardia del corpo« IV, 1, 2, *suitnik opchieni* »consiglier comunale« I, 15, 117, *sustavgliati* »confiscare« IV, 3, 20, *sustavgliegne* »armistizio« IV, 31, 223, *svarhustojnik* »presidente«;

Tegochia »importanza« I, 3, 21, *teskopotriban* »urgente« I, 13, 102, *testir dopustiti* »accordar il congedo« I, 13, 18, *texagne (texegne)* »agricoltura« I, 2, 12, *texnik* »coltivatore«, *texopognik* »agricoltore« I, 17, 124, *thiost* »semplicità« I, 18, 141, *tiscina opchiena* »tranquillità generale« I, 11, 84, *tiskopis* »torchio« I, 10, 79, *tiskopisati* »passar alla stampa« I, 11, 81, *točak* »strumento« I, 6, 48, *tratgna* »spesa« II, 24, 117;

Učimiste »ginnasio« I, 13, 103, *učionicza* »liceo« I, 18, 142, *učionicza parvostuorna* »scuola elementare« II, 25, 193, *udo kriposni od postegna* »membro della Legion d'onore« I, 1, 2, *udo od odredegnia sridnoga zdravlja* »membro della commissione centrale della sanità« I, 15, 117, *ugliudno* »civile« I, 3, 21, *ugliudovani* »civilizzato«

I, 3, 23, *uhrabreniti* »animare« IV, 14, 111, *upravnost* »regolarità« IV, 1, 2, *ukoblien razgovor* »discorso d'inaugurazione« I, 18, 143, *ulizegñie* »successione« I, 15, 116, *umistvo* »industria« I, 30, 20, *uperchien* »incaricato« I, 13, 100, *upodobliegne* »confronto« I, 3, 24, *ussilovan* »obligato« I, 11, 83, *uspengani* »pittoreesco« I, 11, 84, *ustechierno* »economico« I, 17, 124, *uvitnik (uvjetnik)* »alleato« II, 50, 396, *uvjeritegl* »creditore« I, 11, 90, *uvjesstvo* »credito« I, 11, 90, *uvietovanje* »confederazione« I, 11, 83, *uzdignutje* »educazione« I, 13, 103, *uzmnoxitegl* »autore« I, 11, 86, *uzrastje* »ingrandimento« I, 11, 82, *uzbugnegne* »rivoluzione« I, 11, 82;

Vichie skrigne Kraglietva »corte cassazione del regno« I, 14, 112, *vladiteglñi* »amministrativo« I, 2, 9, *vladoskupje* »magistrato« I, 7, 57, *vladoznagne* »politica« II, 16, 121, *viruglivost* »crudeltà« I, 7, 57, *vododiglie* »idraulico« I, 15, 118, *vragovjehie* »complotto« IV, 40, 301;

Zaduxnik »creditore« I, 8, 62, *zagledagne* »scena« IV, 5, 36, *zahlog* »pegno« I, 8, 141, *zaklad* »pegno« I, 3, 23, *zakonitegl* »legislatore« I, 2, 10, *zakupnik* »abbotatore« I, 10, 75, *zametegne* »caos« I, 6, 47, *zanikgliv* »negativo« I, 16, 121, *zaodiste* »errore« I, 3, 21, *zastavgliegne* »istituzione« I, 21, 162. (»formazione« I, 6, 41), *zazvan* »intitolato« I, 11, 84, *zbor varhu vodaa i putaa* »commissione delle acque e strade« I, 3, 18, *zemglia restuchia* »terra vegetabile« I, 7, 51, *znanoučje* »seminario« I, 16, 128, *zghledanje* »spettacolo« II, 35, 278.

Pri prevođenju očito su se prevodioci služili našim starijim rječnicima. Možemo pretpostavljati da su imali u ruci i Belostenčev *Gazophylacium seu latino-illyricum onomatum aerarium*, koji je napisan prije, a tiskan tek godine 1740. u Zagrebu. To je prvi rječnik koji obuhvaća sva tri naša narječja. Možda su upotrebljavali i druge naše rječnike, Sušnik-Jambrešićev *Lexicon latinum* (1742), Della Bellin, pogotovu ovaj posljednji, i to vjerojatno dubrovačko izdanje u redakciji Petra Bašića.¹⁷ Priređivač drugoga dubrovačkog izdanja sâm spominje kako je nastojao da rječnik proširi potrebnim novim riječima s područja nauke i umjetnosti, što je prevodiocima bilo od koristi. Bašić je dodavao pokoja nova tumačenja riječi, ali »nažalost ta su nova tumačenja od velike česti kovanice, i to ne baš uvijek sretno skovane«.¹⁸ Bašić je uostalom pošao tragom Della Bellinim, jer se i u prvom izdanju nalaze ovakve kovanice: *kopnomjerac* »geometro«, *kopnoraspisalac* »geografo«, *gvozdokositernica* »latta«, *konopohodan* »funambulo«, *djecovođenje* »pedagogia«, *djecovođa* »pedagogo«, *skupnohodeće* i *skupnoprošenje* »processione«, *toplipo-*

¹⁷ V. Dukat, »Dubrovačko izdanje Dellabellina 'Dizionarija'«, *Rad JAZU* 237, str. 236.

¹⁸ O. c., str. 255.

stelja »scaldaletto«, pritanekopojnik »soprano«, kružipostelja »tornalitto«¹⁹ itd.

Ipak, najviše su se prevodioci mogli okoristiti našim najvećim starijim rječnikom — J. Stullija. Kako je poznato, prvi dio štampan je 1801. u Pešti pod naslovom *Lexicon latino-italico-illyricum*, drugi dio *Rjecosloðxje slovinsko-italijansko-latinsko* u Dubrovniku 1806, dakle upravo u doba kada se pojavljuje *Kraglski Dalmatin*. Trećim se dijelom, talijansko-ilirsko-latinskim, koji je tiskan također u Dubrovniku, nije mogao prevodilac poslužiti, a taj bi mu bio upravo najkorisniji.

Spomenute su rječnike doista mogli prevodioci naći u Zadru, npr. u franjevačkom samostanu koji ih još i danas posjeduje, a nije sasvim nemoguće ni to da im je franjevac J. Stulli išao na ruku te im i posudio treći, još netiskani dio svoga djela.

Da bih se uvjerio nalaze li se riječi što ih prevodioci upotrebljavaju i u Stullijevu rječniku, konzultirao sam ga na više mjesta i konstatirao kako se mnoge takve riječi doista nalaze i u Stullijevu rječniku te su ih prevodioci direktno ili indirektno mogli preuzeti iz Stullijeva ili još iz starijih rječnika.

Evo nekoliko primjera iz kojih se vidi da riječi što ih upotrebljavaju prevodioci ima i Stulli u svojim rječnicima:

dillovanje »operazione« — djelovanje, poslovanje, rabottanje, zabavljanje, djeistvje, zdjellanje;

dvornicza »sala« — dvornica, dvorje, udvorje, dvorisete;

hitrina »industria« — hitrina, umjenje, nastojanstvo, hitrost, hitrinost, domislanje;

hitroslovje »eloquenza« — hitroslovje, hitrogovorenje, blagobesjeda, blagoslovje, krasnorjecsje, rjecsitost;

kakojstvo »qualità« — kakojstvo, kakostvo, kakvost, kakvenost, kacsestvo;

knigonos »corriere« — knjigonosca, listonosca, teklich, bjezar, tekaç;

kolikojstvo »quantità« — kolikojstvo, kolicsina, kolikost, kolikstvo, kolicsestvo;

liposlovka »rettorica« — ljeposlovka, krasnoslovka;

millochudnost »filantropia« — millochudnost (amabilità);

mudroznanacz »filosofo« — mudroznanac, mudroznanik, mudrac, mudrak, razumnik, ljubomudrac;

otajnik »segretario« — otajnik, tajnik;

prikazaliste »teatro« — prikazaliste;

prinaprava »riforma« — prinaprava, pritvorenje, pricsinjenje, poisprava, izobrazenje;

¹⁹ O. c., str. 257.

pristolje »tribunale« — pristolje, pravdosjediste, sudisce;
parvinacz »priore« — parvinjak, priur, starjescina, igumen,
 prednjik, parvak;

pedipsa — pedepsa, mukka, kazn, kaz, stradanje, tarpex;

pernik »penello« — pernik, pero, perce, peresccka;

pozov »appello« — pozov, zov, pozovka;

samokupaocz »monopolista« — samokupac, samoprodavaoc;

sctednik »eonomo« — sctednik, razpremitegl, kuchnovladaoc;

scitie »protezione« — scitenje, okrilje, oscit, oschit, obrana,

odvjetovanje;

skladnoglassie »armonia« — skladnoglasje, sklad, skladanje,

pjetje;

sluxitegl »ministro« — prisluxitegl, sluxbenik, dvoritelj;

tegochia »importanza« — tegochia (pondus, onus), texina od
 stvari;

texanje »agricoltura« — texanje, teg, poljskotexanje;

udo »membro« — ud, udo;

ugliudni »civile« — uljudan, skladan, ljudski, dvoran;

uvietovanje, *uvietnistvo* — uvjetovanje, uvjetstvo;

zahlog »pegno« — zalog, zaloga, zaklad, zakladje, zaloxje, zalo-
 xenje;

zakonitegl »legislatore« — zakonitegl, zakonik, zakonotvorac,
 zakonjak.

U hrvatskom tekstu izražavaju se pojedini pojmovi i drukčijim riječima nego što ih ima Stulli u svojem rječniku:

Za *dillorazuman* (intelletuale) Stulli ima: razuman, razumiv, razumiteljom, umnonadaren, razumjetan; *dillorukni* — Stulli djellorucsan, ali ne u značenju »fisico« (kao u *Kr. Dalmatinu*), nego u značenju »artifiziale«; *gliuboxelni* »geloso« — ljubomorani, ljubomornik; *gliudoskup* »società« — družba, družinstvo, uvjet, ugovorenje, družtvo; *hitroslovno* — hitrogovorno; *knigoskupstina* »accademia« — Stulli: mudroskupstina, mudroskupscinstvo, knjixničko zborište, knjixnoskup; *knixnomudrije* »letteratura« — Stulli: knjiga, nauk, knjixevnost, knjixenstvo, učenje, nakazanje; *lexaj* »protocollo« — mattica, knjiga gorodskaja; *martva platja* »pensione« — haracs, dohodak; *uvjerstvo* »credito« — duxbina, zalog, dug, uvjerenstvo; *mudroknixnik* »letterato« — ucsan, naucsan, knjixan, knjigonos, pametnik, knjixnik, knjixevnik; *odregegnie* »commissione« — naredba, naredbstvo, porucenje; *okolobstina* »circostanza« — okolostatak, okolostanje, okolovina, okoliscenje, okolostanak, obstojateljstvo; *pikovrachiegnie* »rivoluzione« — vartjenje, obartanje, podbuna; *prolaxna knjicha* (*prolaxna knjiga*) »passaporto« — svjedoscene knjige; *redovagnie* »uffizio« — djellovagne, naredbenje, darxanstvo,

·obsluxenje, posluxenje, posluxba; *skladnoudaranje* »concerto« — sklad, skladanje, skladnoglasje; *vladoskupje* »magistrato« — vlast, vladanje, vladarstvo; *zaduxnik* »creditore« — vjerovalac, vjerovaoc, posudnik, zajamalak, uvjeritelj; *zanikljiv* »negativo« — njekan, njekateljan, zatajiv; *zaodiste* »errore« — zahod, zabluda, pomanjkanje, sagrjeha, krivica; *zaghledanje* »spettacolo« — prigled, prikaza, pogledanje, zor, ugled, pozoriscte, pozor.

III

Kako se vidi iz ovoga prikaza, u prijevodu talijanskog teksta na »arvazki« ima dosta nepotpunosti, pogrešaka, ropskoga držanja originala, mnoštvo kovanica koje su ušle u tekst zbog nedovoljna poznavanja našega jezika i strogoga purističkog principa. Razumije se da je to bilo pretjerano, ali i zadarski su prevodioci K. D. radili donekle u duhu vremena (po uzoru leksikografa Stullija, Della Belle, Bašića i dr.).

Nije im posao bio nimalo lak. Sjetimo se teškoća što su ih imali naši ilirci u Zagrebu tridesetih godina, kad su pokrenuli *Novine* i *Danicu*; Ante Mažuranić znao bi se od muke i teškoće rasplakati kada ne bi uspio naći adekvatnu riječ ili izraz za pojam što ga je znao tek na njemačkom ili talijanskom jeziku.

Pa ako zagledamo i u *Podunavku* god. 1844. ili 1847, u dio terminološkog rječnika što ga je započelo raditi Društvo Srbske slovesnosti, naići ćemo i tamo npr. na ovakve termine: *čuvstvoizvorno*, *umoizvorno*, *glasolog*, *ravnonoćie*, *izudnica* »anatomia«, *protivočuvstvie*, *postrojstvenica* »architectura«, *zvukorazdetelnyj*, *vozduhokružie* »athmosfera«, *bezsojuzie*, *skazkopčv*, *mšecoslov*, *sobytstvo*, *soslovník* »collega«, *sopritjažatel'*, *premabditelstvo*, *veštество*, *mu-droslovie*, *lažomudrie*,²⁰ itd.

Jezik kakav nalazimo u *Kraglskom Dalmatinu* ostao je i kasnije za vladine oglase u Zadru i za druge austrijske uprave. Dr G. F. Bulat u svojoj raspravi *Jezično pitanje u kraljevini Dalmaciji*²¹ navodi nekoliko rečenica iz nekih oglasa toga razdoblja, koji se ništa ne razlikuju od prijevoda *Kraglskoga Dalmatina*. I tu se govori o »pristolju od pozvanja«, »sudu obadnom ili pedipsnom«, o »sucima uljudnim« (građanskim) itd.

Terminološkim pitanjima pridaje se veća pažnja kada se pojavljuju u Dalmaciji časopisi ili godišnjaci. Petranović u *Ljubitelju prosvęštenija* skuplja u rječniku »težaštva i gazdinstva« riječi iz toga područja.²² O leksičkim, posebno terminološkim pitanjima piše

²⁰ *Podunavka* 1844, br. 46. str. 182.

²¹ Split, 1900, str. 45—46.

²² *Ljubitelj prosvęštenija* 1845.

se u *Zori dalmatinskoj*, a o pravnoj terminologiji raspravlja se posebno u *Pravdonoši*, prvome pravnom časopisu u nas. Petranović raspravlja o terminološkim pitanjima u povodu prijevoda austrijskog državnog zakonika u predgovoru knjige *Politisch-juridische Terminologie* (u kojoj prevodi termine zajedno s Demetrom i Cigaleom) iznoseći već moderne misli o jezičnoj određenosti i stabilnosti.

Prevodioci članaka K. D. obavljali su svoj posao bez dubljega poznavanja narodnog jezika.²³ Jukić je radio kratko vrijeme, Budrović je bio čakavac koji je ponešto poznao naš jezik. Nedovoljan smisao za narodni izraz nije mu ipak diktirao dobra jezična rješenja u nelakom prevodilačkom poslu. Dakako, ne možemo reći da se u prijevodima K. D. ogleda jezik Dalmacije toga vremena. U njima se odrazuju teškoće pri izricanju mnogih dotada nepoznatih pojmova na našem jeziku.

Prevodilac je morao raditi dosta brzo, tako da katkada nije uspio da dovrši na vrijeme hrvatski tekst te je tako tiskan samo talijanski, kako se na primjer, vidi iz pokoje bilješke, a sve se to odražavalo na kvalitetu prijevoda. U tome je takav posao bio novinarski brz,²⁴ a otežavao mu je rad suviše kruto postavljen puristički princip. Ni danas se prevodilac ne bi mogao lako snaći kada bi bio obavezan da svaki strani termin zamijeni domaćom riječi.

Čakavac Budrović (koji je obavljao najveći dio posla) nije imao prirodni štokavski jezični osjećaj što ga je posjedovao, na primjer. Ličanin Š. Starčević, pa možda i Pavlović-Lučić, Makaranin, kojega inače hvali dobar poznavalac narodnoga jezika A. Kuzmanić.

Zanimljivo je spomenuti i to kako je francuska vlada željela da kontrolira vrijednost pojedinoga hrvatskog prijevoda pa je, pri

²³ Prevodilac, na primjer, na više mjesta ne sklanja imenice, nego ih ostavlja u nominativu: Ovo vladagne upravljeno od postenja, od zakona, i od *dobro dillovanje* (I, 1, 3), Dogie u Dalmaziu kano Angea ne samo mira, dalli *od pravednost, i od svitovagne* (I, 6, 48); Kako jest zabilixeno u prvo poglavje (I, 13, 100); Upravitegli od *vladagne italiansko i Francusko* (I, 13, 100); Duxd od *Weimar* (I, 23, 178); Pod principom od *Wirtenberg* (I, 23, 178); Evo još nekih jezičnih osobina: Bazziti temeglie od *sricchiu* (I, 3, 21); Kada se spomignemo *ono blaxeno vrime* (I, 6, 48); *Radostan je moje serdce* (I, 12, 91); Jesu dostoini billi od prigledagna *gniova vaglianost u vojnistvo* (I 6, 43); Ko bude meju gnih pridobiven daje zapustia takvo bdenje *ochie biti pedipsan* (I, 13, 100); Ni bez domislitise *biahote* malo dobro odvratjeni (I, 26, 194), Cziniijaje dobro obratiti se s 'kgnigom *scestima xeglnm... gragianom* (I, 7, 49); Zemglla mallone *sojuh kolliczih* kraglievih liva-daa (IV, 3, 17). U ikavskom tekstu nalazi se ponešto i jekuvizama: djellovagne (IV, 31, 223), djella (IV, 26, 193), pjesma (IV, 32, 231), dakako i pomiješano: dvi, dvle, dillovagne, djellovagne, slidi, sledi, virovati, vjerovati i sl., a naći ćemo i ovakvih jekavizama: miellosti, sriecha, bielge, liephgn, itd.

²⁴ To se vidi i po brojnim tiskarskim pogreškama, tako da se uvijek ne može sa sigurnošću utvrditi što je prevodičeva osobina a što tiskarska pogreška. Ima puno nedosljednosti u pisanju.

prevođenju važnijih knjiga, davala isti tekst i dvojici prevodilaca i najmila trećega, kritičara, koji bi dao sud o valjanosti prijevoda. Tako je postupala pri prevođenju *Katekizma pučkoga (Catechismo nazionale)*. Prvi je dio talijanskog teksta bio predan dvojici prevodilaca: Dominiku Budroviću, dakle upravo prevodiocu *K. D.* i jednoj drugoj osobi koju su označili imenom »Arbe«.²⁵ Nisu dakle ni suvremenici Budrovićevi imali o njegovu radu samo pozitivno mišljenje,²⁶ kako se vidi iz ocjene Kačićeve, a s današnjega gledišta ne može njegov prijevod *K. D.* izdržati ni blažu jezičnu ocjenu.

Istina je, kako se izrazio prof. Hergešić, današnjega čitaoca bodu u oči tekstovi pisani nedosljednim pravopisom,²⁷ a vrijeđaju

²⁵ Kasnije su oba rukopisa bila predana Andriji Kadčiću, učitelju ilirskoga sjemeništa u Zadru. On se vrlo nepovoljno izrazio o tom Budrovićevu prijevodu prigovorivši mu da prijevod nije vjeran originalu i da nije dovoljno razumljiv, a zamjerio je i drugom prevodiocu. Kao najprijekladnijeg čovjeka za prevodenje spomenutog djela spominje Kadčić Makaranina Pavlovića-Lučića ističući kako se dobro i pravilno piše u Makarskoj i kako ima spomenuti poznati dalmatinski pisac dobar jezik. Benincasa konačno je predložio Dandolu da se posao oko dotjerivanja prijevoda povjeri Pavloviću-Lučiću i da mu se pošalju oba nedotjerana prijevoda. Budrović se zbog toga uvrijedio te je, vraćajući Benincasi talijanski primjerak katekizma, negodovao zbog Kadčićeva prigovora i isticao ispravnost svojih prevodilačkih načela osuđujući neopravdanu kritiku »kakova zagriženog, nezadovoljnog cenzora, kojemu bi se činilo sve nevrijednim i od ništa«.

²⁶ Budrović je ipak prevodio *Kragljski Dalmatin* sve do prestanka izlaženja. U planu je bilo da isti Budrović uzme prevodenje novog lista *Le Télégraphe*, ali do prijevoda na naš jezik ipak nije došlo. Isp. pismo Benincasio Budroviću iz Ljubljane 10. VII 1810: »Vous connaissez déjà les devoirs et savez bien jusq'ou ils s'étendent quand il s'agit d'une feuille publique qui doit paraître a temps fixes et qui sera servi beaucoup mieux que le Reggio Dalmata«. (Statistique illyrienne, str. IX, prema Hergešić, o. c., str. 29). List je ipak izlazio samo na francuskom, talijanskom i njemačkom jeziku. Zanimljivo je spomenuti oglas o pokretanju novog lista tiskan na četiri jezika, tj. na francuskom, talijanskom, njemačkom i hrvatskom 1. rujna 1810, u kojem se posebno ističe kako će list izlaziti na sva ta četiri jezika. Isp. M. Kos, »Télégraphe Officiel in njegove izdaje«, *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo*, VII—VIII, sv. I—IV. Ljubljana 1926—1927. Neki pisci ipak smatraju da je izlazio i hrvatski prijevod *Télégrapha*, što ipak neće biti vjerojatno. Isp. Prijatelj, *Veda*, 1911, sv. V—VI; Karlić, *Kraljski Dalmatin*, str. 150, Nagy, *Savremenik* XIX, str. 111; Maixner, *Rad*, knj. 229, Uričić, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. I, str. 196.

²⁷ Grafija je doista nedosljedna i neujednačena, uostalom kao i u drugim djelima toga vremena. Da spomenem tek neke osobine: glas c bilježi se na više načina — kao z (gliuzkim, vladaoz), kao zz (bazziti, tezzite)), kao cz (dvornicza, upravglieicza) i kao c (procignen). Glas č se označuje uglavnom znakom ç: (čovika, naskocenje, haraç), odnosno kao çç (peççati, oççimi). Glas ć piše se kao ch (nechie, prikovrachivat). Glas lj piše se kao gl (gliubav, sumglia, pristoglie, udiglni) i kao lj (dvoumljenje, upravljeno). I glas nj bilježi se dvostruko pa i trostruko: gn (vladagne, umigne), nj (vladanje, postenja, dillovanje), n (kniga, knix-nomudrije). Glas š bilježi se kao ss (visse, dussa), kao s (nasao, zaodiste, postenja) i kao sc (povratisce, narescegnie, duscevnost), a glas ž piše se kao x (uxalostiti, uxgati), dok glas k ima znakove k (okolovscina, skladnoglasse), a u skupini kv kao qu (zerqui) itd.

mu uho mnogobrojni ropski kalkovi, strani utjecaji u tvorbi riječi, u rečenici, u sintaksi. Razlozi su tome — kako smo vidjeli — i subjektivne (prevodiocjeve), ali i objektivne naravi. Stoga se danas nećemo toliko čuditi tim pojavama ako ih promotrimo u cjelini, u sklopu vremena u kojem su nastale.

S druge strane, nije se u onim prijevodima mogla uočiti ni sposobnost ni ljepota narodnoga jezika, koja je u vrlo maloj mjeri došla do izražaja. Nedostajalo je organiziranoga, slobodnog života, škola i trajnijeg rada da bi se mogao razviti naš domaći izraz i terminologija. Pojedini pojmovi tek su ulazili u zapuštenu Dalmaciju, pogotovu pojmovi iz znanosti i umjetnosti, iz civilizacione oblasti.

Treba se sjetiti da je Dalmacija bila »prva zemlja u bivšoj Austro-ugarskoj monarhiji, koja se upoznala s modernim socijalnim i unutrašnje-političkim životom«. ²⁸ Takvo stanje ogledalo se i u jeziku K. D., pa su i zahtjevi koji su se pred prevodioca postavljali bili veliki. Otuda i teškoće što ih nije bilo lako svladati.

U to vrijeme, dakako, nema još ni govora o teoretskim raspravljanjima o književnom jeziku, o tvorbi riječi (Miklošičevo djelo o tvorbi riječi u slavenskim jezicima pojavilo se nakon više od pola stoljeća) i sl. Treba se sjetiti da tek nakon pojave K. D. Mihanović izdaje *Reč domovini*, da je to doba kada se latentne narodne snage tek pribiraju da bi se organizirano pojavile tek tridesetih godina.

Svrha mi je bila da u omeđenom okviru ovoga članka pokažem kakve su se sve teškoće postavljale pred naše ljude prije sto i pedeset godina s obzirom na leksik, posebno terminologiju. I pored svih hrapavosti, mucanja i neadekvatnosti hrvatskoga teksta trebalo ga je ogledati iz bližega upravo zato što je to ipak »jezično-pravopisni uzorak najstarijega hrvatskog novinskog stila«. ²⁹ Trebalo je i vremena, i razvoja nauke o jeziku, i — u prvome redu — slobodnog izživljavanja u slobodnom nacionalnom razvoju, da bi se naš jezik, pa i novinarski stil, razvio do suvremenog stanja i da bi nam se stoga danas činio tekst *Kraglskog Dalmatina* davno nadmašenim, preživjelim i zastarjelim.

²⁸ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda od najstarijih vremena do g. 1873*, Zagreb, Matica hrvatska 1916, str. 273.

²⁹ Hergešić, *Hrvatske novine i časopisi do godine 1848*, str. 26.

Z. Vince: PROPRIETÀ LESSICALI, IN SPECIE TERMINOLOGICHE
DEL »KRALJSKI DALMATIN«

Riassunto

Durante il dominio francese in Dalmazia a Zara si pubblicava, dal 1806 al 1810 il giornale bilingue *Il reggio Dalmata — Kragliski Dalmatin*. Sebbene non si tratti del primo giornale croato ma piuttosto di un giornale tradotto dall'originale italiano in croatoserbo («na arvazki»); è necessario nondimeno rilevare che il *Kragliski Dalmatin* fu un giornale sulle cui pagine — per la prima volta in Croazia — si tentava di esprimere svariati concetti in una lingua letteraria che appena si stava creando e che mancava di una stabile norma e di un lessico appropriato alle esigenze della vita moderna.

L'autore ci descrive le difficoltà incontrate dai nostri primi giornalisti-traduttori specie riguardo alla terminologia da usare. Siccome questa o non esisteva affatto o era poverissima bisognava trovare termini più adatti per un enorme numero di nozioni e venir così incontro alle necessità espressive in ogni campo: sociale, economico, politico e culturale. Come in tanti altri casi analoghi la nuova realtà andava accompagnata da un profondo rinnovamento lessicale. Questo non facile lavoro veniva reso ancora più difficile da principi puristici troppo severi di cui erano pervasi i traduttori (Jukić, Budrović, Sandri, Kadžić ecc.). Tanto è vero che la lingua del *Kragliski Dalmatin*, piena com'è di parole coniate mal riuscite e fuori uso e sottoposta a un forte influsso dell'italiano, oggi viene sentita come assai arcaica. Ragioni di spazio hanno impedito all'autore di svolgere una più accurata indagine del lessico il che si ripropone di fare in altra sede. Pertanto si è limitato a confrontare un elenco di voci più frequenti con il Vocabolario di J. Stulli di cui probabilmente si servivano i traduttori. Nel valutare il loro operato l'autore prende in dovuta considerazione non soltanto i fattori soggettivi ma anche quelli oggettivi che lo resero estremamente difficoltoso e cioè: lo spirito dei tempi e la fretta in cui le traduzioni venivano eseguite nonché lo stato della lingua letteraria serbocroata in Dalmazia che non disponeva ancora di una terminologia standardizzata.